

О. Є. Бавико,

*д. е. н., доцент, завідувач кафедри підприємництва і торгівлі,
Донецький національний університет економіки і торгівлі імені Михайла Туган-
Барановського, м. Кривий Ріг*

НЕОБХІДНІСТЬ ДЕРЖАВНОГО РЕГУЛЮВАННЯ ПІДПРИЄМНИЦТВА ТА МЕХАНІЗМИ ЙОГО ЗДІЙСНЕННЯ

A. E. Bavyko,

*doctor of economic sciences, associate professor, head of department of business and trade,
Donetsk national university of economics and trade named after Mykhayilo Tugan-Baranowski,
Kryvyi Rih*

NECESSITY OF STATE REGULATION OF ENTREPRENEURSHIP AND ITS IMPLEMENTATION MECHANISM

Метою представленого дослідження є формування узагальненої структурно-функціональної моделі механізму державного регулювання підприємницької діяльності в Україні.

У дослідженні використано комплекс загальнонаукових методів гносеології: теоретичного узагальнення, структурно-функціонального аналізу, прогнозування, методу графічного моделювання.

За результатами дослідження встановлено, що механізм державного регулювання підприємницької діяльності представлений сукупністю функціональних підсистем організаційно-правового, фінансового, стимулюючого та підтримуючого, контролюючого впливу. Легітимізація цього механізму здійснюється завдяки системі юридичних норм, які врегульовують питання організації, регулювання та здійснення підприємницької діяльності.

Практичне значення одержаних результатів полягає в тому, що сформована модель може бути використана у процесі оцінки ефективності державної політики у сфері регулювання підприємництва.

The purpose of this research is the formation a generalized structural-functional model of the mechanism of state regulation of entrepreneurial activity in Ukraine.

The study uses a complex of general scientific methods of epistemology: theoretical generalization, structural-functional analysis, forecasting, graphing modeling.

According to the results of the study, it was established that the mechanism of state regulation of entrepreneurial activity is represented by a set of functional subsystems of organizational, legal, financial, stimulating and supporting, controlling influence. The legitimisation of this mechanism is realized through a system of legal norms that regulate the organization, regulation and business activities.

The practical significance of the results obtained is that the model can be used in the process of assessing the effectiveness of government policy in the field of business regulation.

Ключові слова: підприємницька діяльність, державне регулювання, механізм регулювання, модель, правові норми.

Key words: entrepreneurial activity, state regulation, regulation mechanism, model, legal norms.

Постановка проблеми. Держава у сучасних соціальних науках розглядається як організаційна надбудова або підсистема суспільства, що складається зі спеціальних органів, наділених владою, тобто правом підпорядковувати своїм рішенням діяльність інших суб'єктів соціально-економічних відносин. Відповідні повноваження надаються державі для забезпечення умов щодо виконання її основного функціонального призначення, яке полягає у забезпеченні реалізації та захисту прав громадян, у тому числі й економічних. Право на підприємницьку діяльність встановлено у ст. 42 Конституції України. Організаційно-правовий механізм здійснення підприємницької діяльності та її державного регулювання визначаються Законом України «Про підприємництво» та іншими правовими актами.

Державне регулювання (від лат. *regulare* – направляти, впорядковувати) – це комплекс політико-правових заходів, що здійснюються органами публічної влади з метою стабілізації існуючої системи соціально-економічних відносин та формування умов для їх подальшого прогресивного розвитку. Світова історія наочно демонструє, що жодна країна не в змозі ефективно розвиватись без впорядковуючого впливу державних органів на перебіг соціально-економічних процесів.

Соціальна динаміка формується під впливом перманентного конфлікту економічних інтересів, який є причиною постійної дестабілізації суспільства й може призвести до його руйнування. Вказаний конфлікт детермінується такими факторами розвитку, як закон постійного зростання потреб та обмеженість економічних ресурсів, що помножуються на егоцентризм людської природи і підприємницьку функцію, тобто прагнення підприємців до максимізації прибутку. За відсутності або слабкості державного регулювання економічні процеси набувають ознак кланово-олігархічної економіки, що спирається на «право сили». Відповідний стан речей характеризується тінізацією великої частини економіки, монополізацією найприбутковіших галузей, гальмуванням інновацій, масштабною корумпованістю системи державного управління, неефективним використанням державних фінансів та їх нестачею для вирішення завдань соціального розвитку. Як наслідок, консервується застаріла технологічна структура економіки, а країна втрачає можливості для прогресивного розвитку.

Завданням державного регулювання на загальносоціальному рівні є встановлення справедливої системи соціальних відносин на основі забезпечення принципів верховенства права та юридичної рівності, а також ефективного соціально-економічного розвитку.

Аналіз останніх публікацій. Актуальність проблем забезпечення ефективного регулювання підприємницької діяльності обумовлює велику кількість досліджень відповідної предметної проблематики. Теоретичним і прикладним аспектам визначення сутності та змісту правового регулювання підприємницької діяльності, а також основних тенденцій у трансформації відповідних дефініцій присвятили свої роботи Г.В. Білоус [1], Т.Г. Васильків [2], О.В. Кушнір [3], О.М. Мельник [4], В.В. Мачуський, Л.О. Кожура, Ю.В. Сагайдак [5], М.І. Ямкова [6] та ін.

Мета дослідження. Метою представленого дослідження є формування узагальненої структурно-функціональної моделі механізму державного регулювання підприємницької діяльності в Україні.

Виклад основного матеріалу. Безпосереднє регулювання державою підприємницької діяльності є похідним від необхідності державного врегулювання наслідків «провалів» ринку. В якості основних факторів, що обумовлюють його застосування, сучасні дослідники традиційно вказують на наступні:

- необхідність формування сприятливих правових та економічних умов для розвитку і поширення підприємництва;
- необхідність подолання ринкової індіферентності підприємництва (стимулювання відповідального ставлення – соціальної ефективності) по відношенню до загальносоціальних проблем: належного рівня заробітної плати, зайнятості, повноти сплати податків, якості товарів, екологічної безпеки;
- подолання «провалів» ринку, створення умов для відновлення ділової активності та захисту прав підприємців;
- протидія проявам несумлінної конкуренції та монополізму;
- стимулювання підприємницької активності у високотехнологічних (ІТ-технології, фармацевтика) та стратегічних (хімічна промисловість, машинобудування, кораблебудування) галузях, що є драйверами розвитку національної економіки України в умовах постіндустріальності.

Аналіз наявних у сучасній науці державного управління дефініцій, надає підстави для формулювання наступного визначення державного регулювання підприємництва – це система правових, адміністративних та регуляторних заходів, що спрямована на вирішення соціально-економічних проблем, шляхом стимулювання розвитку соціальноефективної підприємницької діяльності.

Поняття «механізм», окрім переліку основних методів та заходів державного регулювання підприємництва, відображає їх взаємозв'язок у процесі здійснення відповідного напрямку діяльності.

Цільове спрямування механізму державного регулювання підприємництва визначається його принципами, що закріплені у нормах діючого законодавства:

- економічна багатоманітність та рівноправне існування всіх форм власності і господарювання;
- соціальна спрямованість економіки;
- свобода та самостійність підприємницької діяльності;

- рівність прав та можливостей доступу до матеріально-технічних, фінансових, трудових, інформаційних, природних ресурсів;
- державна підтримка підприємництва, стимулювання розвитку науково-технічної та інноваційної діяльності;
- державний захист конкуренції у підприємницькій діяльності;
- систематичний державний контроль за якістю і безпечністю продукції та усіх видів послуг і робіт;
- відповідальність підприємців за результати своєї діяльності.

Аналіз управлінської практики надає підстави для відображення механізму державного регулювання підприємництва в якості структурно-функціональної моделі, що складається з підсистем організаційного, фінансового, стимулюючого та контролюючого впливу, див. рис. 1.

Рисунок 1. Механізм державного регулювання підприємництва

Примітка. Розроблено автором

Легітимізація представленого механізму здійснюється завдяки системі юридичних норм, які врегульовують питання організації, регулювання та здійснення підприємницької діяльності.

Аналіз змісту та спрямування регулюючого впливу юридичних джерел, предметом правового регулювання яких є різні організаційні аспекти та види підприємницької діяльності, надає підстави для їх поділу на дві групи:

- джерела права загальної дії, що встановлюють правосуб'єктність та принципи здійснення підприємництва;

- джерела права спеціалізованої дії, що визначають алгоритми діяльності суб'єктів господарських відносин в залежності від їх безпосереднього змісту.

Основними джерелами права загальної дії є Конституція України, Закони України «Про підприємництво», «Про захист економічної конкуренції», «Про розвиток та державну підтримку малого і середнього підприємництва», «Про захист прав споживачів».

Джерела права спеціалізованої дії мають більш цільовий щодо підприємництва характер, вони встановлюють алгоритми діяльності на різних етапах здійснення підприємництва: державна реєстрація юридичних осіб, фізичних осіб – підприємців; ліцензування видів господарської діяльності; державний нагляд у сфері господарської діяльності; стандартизація та оцінка відповідності продукції встановленим нормам.

Система правових основ підприємництва містить також підзаконні акти – це нормативні документи компетентних органів, що приймаються у відповідності до закону, на його основі та для його виконання.

Організація діяльності спеціалізованих органів виконавчої влади у сфері регулювання підприємництва здійснюється на основі відповідних положень – нормативних документів, які врегульовують процедури формування, структурної будови, фінансово-матеріального забезпечення, компетенції, ієрархічної підпорядкованості відповідних структур.

Укази, постанови, накази, інструкції й інші підзаконні акти встановлюють перелік організаційних заходів щодо вирішення визначених проблем соціально-економічного розвитку. Наприклад, Указ Президента України від 12 січня 2015 року № 5/2015 «Про Стратегію сталого розвитку «Україна – 2020» встановлює перелік заходів, що спрямовані на забезпечення ефективного реформування вітчизняної економіки.

На окрему увагу заслуговують стандарти та санітарні правила і норми, що встановлюють вимоги до якості і безпеки товарів, які виробляються або ввозяться на митну територію України

Основною організаційною формою, що використовується в якості інструмента механізму державного регулювання підприємництва є програмно-цільовий підхід. Цей метод набув широкого вжитку у вітчизняній та міжнародній практиці державного управління завдяки високому ступеню ефективності контролю й використання бюджетних коштів. За умов програмно-цільового підходу процес державного управління розкладається на окремі складові – цільові програми. Вони являють собою планові документи, що містять чітко визначену мету щодо розв'язання найважливіших проблем розвитку держави, програмні завдання, відповідальних виконавців, обсяги державного фінансування, етапи здійснення визначених заходів, їх часові межі та результативні показники.

Зміст державних цільових програм, їх цілі та обсяги фінансування залежать від рівня державного управління, на якому вони розробляються. За інформацією Міністерства економічного розвитку і торгівлі України у 2016 р. в нашій країні передбачалась реалізація завдань та заходів з 29 державних цільових програм з плановими показниками фінансування у 79,9 млрд. грн. До числа програм економічного розвитку відносяться: Державна цільова економічна програма розвитку рибного господарства на 2012-2016 рр., Державна цільова економічна програма розвитку автомобільних доріг загального користування на 2013-2018 рр.

Програмно-цільовий метод застосовується також у процесі формування державного та місцевих бюджетів. У цьому випадку використовуються бюджетні програми, виконання яких пов'язується з вирішенням окремих завдань галузевого або територіального розвитку. За положеннями Бюджетного кодексу України, застосування програмно-цільового методу у бюджетному процесі передбачає визначення відповідальних виконавців бюджетних програм, формування паспортів бюджетних програм, визначення їх результативних показників. Бюджетні програми формуються головними розпорядниками бюджетних коштів та затверджуються наказом Міністерства фінансів України. Показники необхідного фінансування бюджетних програм формують видаткову частину бюджетів всіх рівнів.

Зміст бюджетних програм цілком прогнозовано залежить від їх галузевої приналежності. В якості прикладів бюджетних програм, головним розпорядником бюджетних коштів за якими у 2016-2017 рр. є Міністерство економічного розвитку і торгівлі можна навести наступні: Фінансова підтримка розвитку туризму, створення умов безпеки туристів, розбудови туристичної інфраструктури міжнародних транспортних коридорів та магістралей в Україні; Функціонування торгових представництв за

кордоном; Підтримка державних та регіональних інвестиційних проектів; Виконання державних цільових програм реформування та розвитку оборонно-промислового комплексу.

Висновки. За результатами дослідження встановлено, що механізм державного регулювання підприємницької діяльності представлений сукупністю функціональних підсистем організаційно-правового, фінансового, стимулюючого та підтримуючого, контролюючого впливу.

Використовувані засоби розподіляються за адміністративним (правове визнання, порядок реєстрації, обмеження за видами, захист прав, ліцензування, стандартизація та сертифікація, приватизація, банкрутство, державний контроль, консультування, антимонопольна політика та ін.) й економічним (податкова, грошово-кредитна, цінова, амортизаційна, експортно-імпортна політика, державне замовлення, інвестування та ін.) змістом.

До кола безпосередніх суб'єктів державного регулювання підприємництва належать: Міністерство економічного розвитку і торгівлі України (здійснює регулювання на макроекономічному рівні), Державна регуляторна служба (реалізує державну політику у сфері контролю господарської діяльності, ліцензування та дозвільної системи), галузеві міністерства та відомства (розробляють державні стандарти та здійснюють ліцензування економічної діяльності), Державна фіскальна служба України, Антимонопольний комітет, Фонд державного майна, місцеві органи виконавчої влади (обласні, районні адміністрації), органи місцевого самоврядування (місцеві ради народних депутатів та їх виконавчі комітети).

Подальші дослідження державного регулювання у сфері підприємництва мають бути спрямовані на оцінку ефективності існуючих управлінських практик та розробку сучасних засобів підвищення їх ефективності.

Література.

1. Білоус Г. В. Розвиток малого підприємництва в Україні / Г. В. Білоус // Економіка України. – 2009. – № 2. – С. 34–46.
2. Васильків Т. Г. Удосконалення державного регулювання підприємницької діяльності в Україні / Т. Г. Васильків // Стратегічні пріоритети. – 2009. – № 1 (10). – С. 145–150.
3. Кушнір О. В. Правове регулювання підприємницької діяльності та формування державної економічної політики / О.В. Кушнір // Наукові праці МАУП. – 2014. – № 2 (41). – С. 104–107.
4. Мельник О. М. Правове регулювання та шляхи підвищення його ефективності : дис. ... канд. юрид. наук : спец. 12.00.01 «Теорія та історія держави і права; історія політичних і правових вчень» / О.М. Мельник. – К., 2004. – 208 с.
5. Правове регулювання господарської діяльності: навч. посіб. [В. В. Мачуський, Л. О. Кожура, Ю. В. Сагайдак та ін.]. – К. : КНЕУ, 2015. – 152 с.
6. Ямкова М. І. Напрями вдосконалення правового забезпечення підприємницької діяльності в Україні / М. І. Ямкова // Економіка та право. – 2013. – № 2. – С. 47–51.
7. Бавико О. Є. Семантична генеза поняття якості у підприємницькій діяльності та стандартах з управління якістю / О. Є. Бавико // Інвестиції: практика та досвід. – 2016. – № 12. – С. 6–9.
8. Бавико О. Є. Сучасна номенклатура показників якості для експертизи трикотажних виробів та динаміка ступеню їх відповідності у продукції українських виробників / О. Є. Бавико // Торгівля і ринок України. – 2016. – № 39–40. – С. 122–132.

References.

1. Bilous, H. V. *Rozvytok maloho pidpryyemnytstva v Ukrayini*. [Small business development in Ukraine]. *Ekonomika Ukrayiny*, 2009. no 2. – pp. 34–46.
2. Vasylykiv, T. H. *Udoskonalennya derzhavnoho rehulyuvannya pidpryyemnyts'koyi diyal'nosti v Ukrayini*. [Improvement of state regulation of entrepreneurial activity in Ukraine]. *Stratehichni priorytety*, 2009. no 1 (10). – pp. 145–150.
3. Kushnir, O. V. *Pravove rehulyuvannya pidpryyemnyts'koyi diyal'nosti ta formuvannya derzhavnoyi ekonomichnoyi polityky*. [Legal regulation of entrepreneurship and formation of state economic policy]. *Naukovi pratsi MAUP*, 2014. no 2 (41). – pp. 104–107.
4. Mel'nyk, O. M. (2004), “Legal regulation and ways to increase its efficiency”, Abstract of Cand. Sci. (Jur.) dissertation, 12.00.01, Kyiv, Ukraine.
5. Machus'kyi, V. V., Kozhura, L. O. and Sahaydak Yu. V. (2015), *Pravove rehulyuvannya hospodars'koyi diyal'nosti: navch. posib*. [Legal regulation of economic activity: textbook], KNEU, Kyiv, Ukraine.
6. Yamkova, M. I. *Napryamy vdoskonalennya pravovoho zabezpechennya pidpryyemnyts'koyi diyal'nosti v Ukrayini*. [Directions of improvement of legal support of entrepreneurial activity in Ukraine]. *Ekonomika ta pravo*, 2013. no 2. – pp. 47–51.
7. Bavyko, O. Ye. *Semantychna heneza ponyattya yakist' u pidpryyemnyts'kiy diyal'nosti ta standartakh z upravlinnya yakistyu*. [The semantic genesis of the concept of quality in entrepreneurial activity and standards of quality management]. *Investytsiyi: praktyka ta dosvid*, 2016. no 12. – pp. 6–9.

8. Bavyko, O. Ye. *Suchasna nomenklatura pokaznykiv yakosti dlya ekspertyzy trykotazhnykh vyrobiv ta dynamika stupenyu yikh vidpovidnosti u produktsiyi ukrayins'kykh vyrobnykiv*. [Modern nomenclature of quality indicators for examination of knitted products and dynamics of their degree of conformity in products of Ukrainian manufacturers]. *Torhivlya i rynok Ukrayiny*, 2016. no 39–40. – pp. 122–132.